

**ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ**

ՄԵՐԻ ՎԱՋԳԵՆԻ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

**ՎԱՀԱՆ ՏԵՐՅԱՆԻ ԶԱՓԱԾՈՅԻ
ԼԵԶՈՒՆ ԵՎ ՈՃԸ**

**ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
2019**

ՀՏԴ 811.19:821.19
ԳՄԴ 81.2(5Հ)+83.3(5Հ)
Հ 854

*Հրատարակության և երաշխավորել
ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի
գիտական խորհուրդը:*

Խմբագիր՝ Բ.Գ.Թ. Գևորգ Էմին-Տերյան
Հրատ. խմբագիր՝ Լուսինե Հովհաննիսյան
Գրախոսներ՝ Բ.Գ.Ղ., պրոֆ. Աննա Աբաջյան
Բ.Գ.Թ., դոցենտ Նարինե Ներսիսյան

Հովհաննիսյան Մերի Վազգենի

Հ 854 Վահան Տերյանի չափածոյի լեզուն և ոճը: Մ. Վ. Հովհաննիսյան.- Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2019, 296 էջ + 8 էջ ներդիր:

Գրքում անդրադարձ է կատարվում հայ բանարվեստի կարկառուն ներկայացուցիչներից մեկի՝ Վահան Տերյանի խոսքարվեստին: Բանաստեղծի չափածոյի խոսքարվեստի առաջին համակողմանի քննությունն իր ամբողջության մեջ հայ գրական լեզվի ուսումնասիրության բաղկացուցիչ մասն է, որը բացահայտում է Տերյանի ստեղծագործությունների լեզվաոճական առանձնահատկությունների ամբողջական համակարգը՝ և՛ հնչյունական, և՛ բառապաշարային, և՛ քերականական իրողությունների, և՛ պատկերավորման, արտահայտչական միջոցների ոճական արժեքը, ինչպես նաև դրանց տեղն ու դերը հայերենի մշակման ու զարգացման գործընթացում: Ընթերցողի դատին է ներկայացվում Տերյանի լեզվական արվեստին նվիրված ամբողջական աշխատություն, որը տերյանագիտության մեջ, մասնավորապես բանաստեղծի խոսքարվեստի գնահատման գործում կարող է իր համեստ և արժանի տեղն ունենալ:

Աշխատությունը հասցեագրված է լեզվաբաններին, գրականագետներին, տերյանական արվեստի քննությամբ զբաղվող այլ ոլորտների մասնագետներին, ինչպես նաև առհասարակ տերյանասեր հանրությանը:

ՀՏԴ 811.19:821.19

ԳՄԴ 81.2(5Հ)+83.3(5Հ)

ISBN 978-5-8084-2377-0

© ԵՊՀ հրատ., 2019

© Հովհաննիսյան Մ., 2019

Գ Ի Ր Ք Ը

ՆՎԻՐՎՈՒՄ Է ԵՊՃ ՀԻՄՆԱԴՐՄԱՆ 100-ԱՄՅԱԿԻՆ:

100

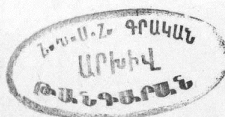
ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ	7
Տերյանական լեզվի զարգացման փուլերը	18
Տերյանի լեզվական հայացքները	25
ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ	
ՏԵՐՅԱՆԻ ՉԱՓԱԾՈՅԻ ՀՆՉՅՈՒՆԱԿԱՆ ՈՃԱՎՈՐՈՒՄԸ..	42
ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ	
ՏԵՐՅԱՆԻ ՉԱՓԱԾՈՅԻ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԸ.....	65
Ա) Բառապաշարի շերտերը և դրանց ոճական կիրառությունները.....	65
<i>Համագործածական բառեր</i>	69
<i>Բարբառային և ժողովրդախոսակցական բառեր</i>	80
<i>Հնարանություններ</i>	97
<i>Նորաբանություններ</i>	101
<i>Փոխառություններ և օտարաբանություններ</i>	114
Բ) Բառապաշարի իմաստաձևային խմբերի ոճական կիրառությունները	118
<i>Հոմանիշներ</i>	118
<i>Հականիշներ</i>	132
<i>Համանուններ և հարանուններ</i>	138
ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ	
ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԻՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ	
ԼԵԶՎԱՈՃԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	142
Ա) Ձևաբանական իրողություններ.....	142

Բ) Շարահյուսական իրողություններ.....	167
ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ	
ՊԱՏԿԵՐԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ	180
Ա) Պատկերավորման միջոցների ոճական արժեքը	180
Մակդիր	182
Համեմատություն	198
Փոխաբերություն	207
Անձնավորում.....	212
Խորհրդանիշ.....	216
Բ) Արտահայտչամիջոցների ոճական արժեքը	229
Ճարտասանական դարձույթներ.....	229
Կրկնություն	235
Հակադրություն	241
Աստիճանավորում	245
Շրջադասություն.....	253
ՎԵՐՋԱԲԱՆ.....	260
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....	272
ՀԱՄԱՌՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	287
РЕЗЮМЕ.....	288
REZUME.....	292

№ 42

Թերթեր եր արեւելիս իմ խորանոս
իւր շեւտախաւ արեւելս զԺամբա եր
Արեւելս իւր անոց ու լաւն եր
Արեւելս իւր իւրաք ու անգն-ն.
Հոգիս իմ պայծառ ու ցեղանոս
Պարզանոս եր, անտնաւ արեւելս եր
Հաւանքս արեւելս իւր խորանոս եր
Արեւելս անաւոյ ու իւր խորանոս եր

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

*Եվ հնչում է որպես աղոթք
արքայական քո լեզուն...*

Գեղարվեստական գրականության լեզուն՝ որպես համագ-
գային լեզվի ոճական յուրահատուկ դրսևորում ու գրական լեզ-
վի բարձրագույն ձև, բացառիկ դեր է կատարում լեզվի զար-
գացման ու մշակման գործում: Գեղարվեստական խոսքում են
ծավալվում և արձագանք գտնում լեզվի զարգացման հիմնա-
կան միտումներն ու յուրահատկությունները: Ասել է թե՛ գեղար-
վեստական գրականության լեզուն և ժողովրդի ընդհանուր լեզ-
վական մշակույթը մշտապես գտնվում են փոխներգործության
վիճակում: Որպես խոսքի արվեստ՝ գեղարվեստական գրակա-
նությունն իր պատկերները ձևավորում և արտահայտում է լեզ-
վի միջոցով՝ միաժամանակ նպաստելով նաև համաժողովրդա-
կան լեզվի արտահայտչական հնարավորությունների զարգաց-
մանն ու կատարելագործմանը: Զարգանալով ժողովրդի գրա-
կան լեզվի հետ սերտ կապի մեջ՝ գեղարվեստական գրակա-
նության լեզուն հանդես է գալիս որպես «գրական լեզվի
խտացված արտահայտություն»¹, որն իր ինքնատիպությունը
ստանում է նաև գրական լեզվից կատարվող շեղումների միջո-
ցով: Ինչպես ոճագիտության մեջ է նշվում, «բավական յուրօրի-
նակ ձևով է լուծվում լեզվական նորմայի խնդիրը գեղարվես-
տական գրականության մեջ: Մի կողմից մեծ գրողներն իրենց

¹ Մեջբերումն ըստ՝ **А. Горшков**, Теория и история русского литературного языка, Москва, 1984, с. 52:

վարպետությամբ ու հեղինակությամբ նպաստում են նորմայի ստեղծմանը, իսկ մյուս կողմից հենց նրանք էլ խախտում են նորման, ստիպում նրան գտնվել համարյա չընդհատվող շարժման մեջ, ընդլայնում և ձևափոխում են այն»²: Նշված հանգամանքով է պայմանավորված խոսքի մեծ վարպետների ազդեցության յուրահատկությունը լեզվի զարգացման գործում: Գրական լեզվի ցանկացած ուսումնասիրություն սկսվում է այդ լեզվով ստեղծագործող տաղանդավոր գրողների լեզվական արվեստի բացահայտումից և կատարյալ չէ առանց այդ անհատների խոսքարվեստի ուսումնասիրության:

Անվիճելի է, որ գրողի ստեղծագործության խոսքարվեստի ուսումնասիրությունը սերտորեն առնչվում է տվյալ ժամանակաշրջանի համաժողովրդական լեզվի և գեղարվեստական գրականության լեզվի օրինաչափություններին, անդրադառնում դրանց հիմնական առանձնահատկություններին, զարգացման ուղիներին և հեռանկարներին: Խոսքի առաջնակարգ վարպետների ստեղծագործություններն ուղենշում են ոչ միայն գրականության, այլև համաժողովրդական լեզվի զարգացման միտումները: Ինչպես նշում է Ս. Մելքոնյանը, գրողի գործածած լեզվամիջոցները «կարող են հետագայում դառնալ և հաճախ դառնում են գրական լեզվի սեփականություն: Դրանով գրողը նպաստում է գրական լեզվի հարստացմանը, արտահայտչական միջոցների կատարելագործմանը»³:

² **Р. Будагов**, Литературные языки и языковые стили, Москва, 1967, с. 58.

³ **Ս. Մելքոնյան**, Հովհ. Թումանյանը և արևելահայ գեղարվեստական գրականության լեզուն, Երևան, 1986, էջ 39:

Բացի դրանից՝ որևէ ստեղծագործության գեղարվեստական արժեքը ճիշտ գնահատելու համար բավական չէ մանրամասն քննության առնել գրողի ապրած ժամանակաշրջանը, գրական ուղղությունը, որին հետևել է ստեղծագործողը, ստեղծագործության տեսակն ու ժանրը: Անհրաժեշտ է ուսումնասիրության առարկա դարձնել գրողի լեզուն ու ոճը: «Գրողի ստեղծագործությունը, նրա հեղինակային անհատականությունը, նրա հերոսները, թեմաները, գաղափարներն ու կերպարները մարմնավորված են նրա լեզվում և նրանում ու նրա միջոցով կարող են ըմբռնվել: Գրողի ոճի, պոետիկայի, աշխարհայացքի հետազոտությունը անհնար է առանց նրա լեզվի մանրակրկիտ իմացության»⁴,– գրում է ռուս լեզվաբան Վ. Վինոգրադովը:

Գրողի խոսքարվեստի ուսումնասիրությունը ներառում է գեղարվեստական ստեղծագործության լեզվի և ոճի ուսումնասիրություն: Լեզուն ու ոճը գրողի անհատականությունը դրսևորող, իրար հետ անբաժանելիորեն կապված երկու կարևոր գործոններ են: Լեզուն այն կարևոր միջոցն է, որի օգնությամբ գրողը ստեղծում է իր արվեստը՝ ներգործելով ընթերցողի վրա, իսկ ոճը գրական ստեղծագործություններում լեզվական միջոցների ամբողջական համակարգն է, նրա անհատական ու յուրօրինակ դրսևորումը: Ուսումնասիրել գրողի ստեղծագործությունների խոսքարվեստը նշանակում է ներկայացնել այն անհատականը, որը հատուկ է հեղինակին, ապա, ելակետ ունե-

⁴ **В. Виноградов**, История русских лингвистических учений, Москва, 1978, с. 223.

նալով գրական լեզուն, բացահայտել գրողի ոճի յուրահատկությունները: Գեղագիտական արժեքով օժտված գեղարվեստական ստեղծագործության համակողմանի ուսումնասիրությունը չի կարելի սահմանափակել միայն լեզվաարտահայտչական այս կամ այն միջոցի ընդգծմամբ: Այստեղ ուշագրավ են լեզվական այն միջոցները, որոնց օգնությամբ գրողը հասնում է գեղագիտական ներգործության: Ըստ Լ. Եզեկյանի՝ «գեղարվեստական երկի լեզվի քննությունն ի վերջո հանգեցնում է նրա ոճի ուսումնասիրությանը, քանի որ ամեն մի գրող որքան ինքնատիպ է իր մտածողությամբ ու լեզվով, նույնքան անհատական է իր ոճով, որով էլ հենց ամենից առաջ տարբերվում է մյուսներից»⁵:

Գեղարվեստական ստեղծագործության խոսքարվեստի վերաբերյալ վերոհիշյալ ըմբռնումները հիմք ընդունելով՝ փորձել ենք բացահայտել Վ. Տերյանի չափածոյի խոսքարվեստի լեզվաոճական առանձնահատկությունները: Տերյանի բանարվեստի մասին շատ է խոսվել ու գրվել: Բանաստեղծի չափածոն մանրամասն ուսումնասիրվել է, վերլուծվել ու գնահատվել ըստ արժանվույն: Այդ բոլորը, սակայն, կատարվել է զուտ գրականագիտական դիտարկմամբ: Ինչպես իրավացիորեն նկատում է Գևորգ Էմին-Տերյանը, «մինչ այժմ հայ լեզվաբանությունը սպառիչ պատասխան չի տվել, թե ինչպիսի ազդեցություն է ունեցել Վահան Տերյանը արևելահայ գրական լեզվի ձևավորման վրա, մինչդեռ հայտնի է, որ նրա ստեղծա-

⁵ Լ. Եզեկյան, Գրական աշխարհաբարը և արևելահայ պատմավեպի լեզուն, Երևան, 1990, էջ 263:

գործությունների հրատարակումից հետո նույնիսկ հայ գրականության ռահվիրաները՝ Հովհաննես Թումանյանը և Ավետիք Իսահակյանը, որոշակիորեն վերանայեցին իրենց լեզվական հայացքները»⁶: Գրաքննադատական տարբեր հոդվածներում ու մենագրություններում հետազոտողների կողմից ուսումնասիրության են արժանացել Տերյանի չափածոյի լեզվի որոշ հարցեր, սակայն բանաստեղծի խոսքարվեստին նվիրված ամբողջական, համապարփակ աշխատություններ չկան, և ներկա մենագրությունը նման մի ուսումնասիրության համեստ փորձ է..., փորձ՝ բացահայտելու, թե ինչպես մաքրամաքուր հայերենը հորդեց Գանձայից Մոսկվա հասած, Լազարյան ճեմարանում ուսանած, հայրենիքի սահմաններից դուրս հայրենանվեր գործունեություն ծավալող, իր բանաստեղծական կարևոր քայլերն անող հանճարեղ գրողի պոեզիայում:

Տերյանական լեզվամշակույթի բացահայտման գործում անգնահատելի է Ռ. Իշխանյանի դերը: Հեղինակն իր մի քանի հոդվածներում⁷ և «Տերյանի լեզվական արվեստը» դասախոսություն-գրքուկում⁸ անդրադարձել է բանաստեղծի

⁶ Գ. Էմին-Տերյան, Վահան Տերյան. Անտիպ և անհայտ էջեր (Նամակներ, հոդվածներ, գրախոսություններ), Երևան, 2014, էջ 6:

⁷ Տե՛ս Ռ. Իշխանյան, Տերյանը և հայ գրականության լեզվի հարցերը, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 1970, № 2(11), էջ 27-41, նույնի՝ Վահան Տերյանի «Մթնշաղի անուրջները» լեզվական առումով, «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 1971, №1(337), էջ 58-67, Տերյանը և հայոց լեզուն, «Հայոց լեզուն և գրականությունը դպրոցում», 1985, №1, էջ 18-20:

⁸ Տե՛ս Ռ. Իշխանյան, Տերյանի լեզվական արվեստը (դասախոսություն), մաս Ա, Երևան, 1972:

լեզվի որոշ առանձնահատկությունների՝ հիմնականում քննության առարկա դարձնելով Տերյանի չափաճոյի բառապաշարի ու բառագտագործման առանձնահատկությունները, նախադասությունների, մակդիրների, փոխաբերությունների կիրառությունները: Նշված ուսումնասիրությունը՝ աննշան փոփոխություններով, հետագայում ընդգրկվել է հեղինակի «Արևելահայ բանաստեղծության լեզվի պատմություն» գրքում⁹: Վերջինս հայ գրական լեզվի պատմությանը նվիրված մի ուշագրավ աշխատություն է, որը ներառում է շուրջ 250 տարվա բանաստեղծական խոսքի քննություն: Գնահատելով վերոհիշյալ մենագրությունների մեծարժեքությունը՝ հարկ է նկատել, որ Տերյանի խոսքարվեստի հարցեր քննող այդ աշխատություններն ու հոդվածներն ամբողջական պատկերացում չեն տալիս մեծ բանաստեղծի ստեղծագործական վիթխարի անհատականության, նրա լեզվի ու ոճի մասին: Հանգամանալից ուսումնասիրության չեն արժանացել Տերյանի չափաճոյի հնչյունական, բառապաշարային, ձևաբանական, շարահյուսական իրողությունների, պատկերավորման ու արտահայտչական միջոցների ոճական արժեքն ու առանձնահատկությունները: Այդ բացը հնարավոր չափով լրացնելու անհրաժեշտության գիտակցմամբ էլ ստեղծվել է սույն աշխատությունը:

Տերյանական լեզուն չունի իր նմանը հայ բանարվեստի պատմության մեջ: Այն գրական լեզվի փայլուն օրինակ է, որի

⁹ Տե՛ս Ռ. Իշխանյան, Արևելահայ բանաստեղծության լեզվի պատմություն, Երևան, 1978:

հմայքը խոսքի նուրբ դրսևորման մեջ է: Չարենցյան բնորոշմամբ «մեր գրական լեզվի զարգացման հիմնական տենդենցն իր մեջ կրող»¹⁰ բանաստեղծի լեզուն իսկապես գեղարվեստական է բոլոր առումներով, ըստ Հ. Հարությունյանի՝ «հարուստ ու խիստ ազգային մտածողությամբ, մաքուր ու զտված»¹¹:

Ըստ Ա. Իսահակյանի՝ «նա (Տերյանը – Մ. Հ.) թարմացրեց հայ պոեզիայի և՛ նյութը, և՛ լեզուն: Հայ բառերն ու ձևերը կենդանացրեց, արդիացրեց»¹²: Դրա համար էլ «տերյանական փուլը» չունեցավ միայն իրեն պատկանող ժամանակաշրջանը: «Թումանյանից ու Իսահակյանից հետո,– գրում է Է. Թոփչյանը,– Տերյանի գործունեությունը նոր, ավելի բարձր աստիճան էր հայ ժողովրդի բանաստեղծական կուլտուրայի զարգացման մեջ ոչ միայն իր բովանդակությամբ, այլև հայ ժողովրդի կեցության և պատմության զարգացման հեռանկարի նոր ըմբռնումով»¹³:

Տերյանը նորարար է նաև հայ տաղաչափական արվեստի պատմության մեջ: Նրա ստեղծագործություններում կիրառված կառուցվածքային բազմազան ձևերն ակտիվորեն մասնակցում են նաև գեղարվեստական ներդաշնակության ու երաժշտականության ստեղծմանը¹⁴: Բացառիկ կատարելութ-

¹⁰ Տե՛ս **Ե. Չարենց**, Երկերի ժողովածու 6 հատորով, հ. 6, Երևան, 1967, էջ 322-323:

¹¹ Տե՛ս **Հ. Հարությունյան**, Գեղարվեստական խոսք, Երևան, 1986, էջ 81:

¹² **Ա. Իսահակյան**, Երկերի ժողովածու 6 հատորով, հ. 5, Երևան, 1977, էջ 278-279:

¹³ **Է. Թոփչյան**, Վահան Տերյան, Երևան, 1945, էջ 20:

¹⁴ Տե՛ս **Մ. Հովհաննիսյան**, Վահան Տերյան. Բանաստեղծական արվեստի նորարարը, «Քրիստոնյա Հայաստան» երկշաբաթաթերթ, 2019, Հունվար Ա, թիվ 1 (525), էջ 4, 8:

յան հասցնելով հայկական վանկային ոտանավորի տեսակները՝ Տերյանը ազգային տաղաչափության մեջ սկիզբ դրեց վանկաշեշտային համակարգի զարգացմանը՝ իր կյանքի վերջին շրջանի գործերում դիմելով նաև համաշեշտ (տոնիկական) ոտանավորի ձևերին: Բանաստեղծն իր ստեղծագործություններում կիրառեց մեր լեզվի համար խիստ դժվար մի չափ՝ յամբական բանաստեղծությունը, վարպետորեն գործածեց անապեստյան չափը, որը, հետագայում կապվելով բանաստեղծի անվան հետ, կոչվեց «տերյանական չափ»: Տերյանն անգնահատելի դեր կատարեց նաև չափածո խոսքի ռիթմի հարստացման բնագավառում: Բանաստեղծը «փրնտրեց հայ բանաստեղծության մեջ նոր ռիթմեր, բացառիկ խստորեն մոտեցավ հանգին»¹⁵:

Տերյանի ինքնատիպ լեզվամշակույթն ու անկրկնելի արվեստը կարևորում են բանաստեղծի չափածոյի խոսքարվեստի համակողմանի գիտական քննությունը, որն անհրաժեշտություն է և առնչվում է հայ լեզվաբանության ու ռճագիտության կարևոր հարցերին: «Չի կարելի պատկերացնել Տերյան, առանց հայոց լեզվի, քանի որ Տերյան նախ նշանակում է հայ բանաստեղծ, այսինքն՝ հայերեն ստեղծագործող: Բայց և չի կարելի պատկերացնել ժամանակակից հայոց լեզու առանց Տերյանի: Աշխարհաբարի (գուցե և առհասարակ հայոց լեզվի) պատմության մեջ չի եղել մեր լեզվի մի ուրիշ ավելի խոշոր բարենորոգիչ-բանաստեղծ, քան Տերյանը»¹⁶,– իրավա-

¹⁵ Վ. Բրյուսով, Հայաստանի և հայ մշակույթի մասին, Երևան, 1967, էջ 835:

¹⁶ Ռ. Իշխանյան, Տերյանը և հայոց լեզուն, «Հայոց լեզուն և գրականությունը դպրոցում», 1985, №1, էջ 18:

ցիորեն նկատում է Ռ. Իշխանյանը:

Սույն մենագրությունը գիտականորեն լուսաբանում է Տերյանի չափածոյի խոսքարվեստը՝ առանձնացնելով լեզվական այն իրողությունները, որոնք առավել բնորոշ են բանաստեղծի խոսքարվեստին ու մտածողությանը: Աշխատության մեջ վերոհիշյալ նպատակադրմամբ իրականացվել են.

- ա) Տերյանի չափածոյի լեզվական փաստերի ընտրություն և համակարգում,
- բ) տերյանական լեզվի զարգացման փուլերի առանձնացում և բնութագրում,
- գ) բանաստեղծի լեզվական հայացքների բացահայտում,
- դ) տերյանական խոսքարվեստին բնորոշ լեզվաոճական իրողությունների բացահայտում,
- ե) լեզվաոճական իրողությունների ուսումնասիրություն հնչյունական, բառապաշարային, ձևաբանական, շարահյուսական մակարդակներում և պատկերավորման, արտահայտչական միջոցների համակարգում,
- զ) Տերյանի չափածոյի խոսքարվեստի առանձնահատկությունների և գրական հայերենի լեզվաքերականական իրողությունների փոխհարաբերության, քերականական շեղումների մեկնաբանություն:

Ուսումնասիրության փաստական նյութը Տերյանի չափածոն է՝ իր ամբողջ ծավալով: Լեզվական նյութի քննությունը կատարված է հայ և օտարազգի լեզվաբանների՝ տարբեր գրողների ստեղծագործությունների լեզվաոճական առանձնահատկություններին նվիրված հետազոտությունների հայե-

ցակետից:

Մենագրության գիտական նորույթը Տերյանի չափաձոյի խոսքարվեստի համակողմանի քննությունն է: Առաջին անգամ փորձ է արվում ուսումնասիրելու և արժևորելու բանաստեղծի ստեղծագործությունների լեզվաոճական առանձնահատկությունների ամբողջական համակարգը՝ և՛ հնչյունական, և՛ բառապաշարային, և՛ քերականական իրողությունների, և՛ պատկերավորման, արտահայտչական միջոցների ոճական արժեքը, դրանց տեղն ու դերը հայերենի մշակման ու զարգացման գործընթացում: Ընթերցողի դատին է ներկայացվում Տերյանի լեզվական արվեստին նվիրված ամբողջական աշխատություն:

Մենագրության տեսական արժեքը փաստական հարուստ նյութի լեզվաոճական քննության հիման վրա Տերյանի խոսքարվեստի արժևորումն է: Ուսումնասիրությունների արդյունքում կատարված մեկնաբանություններն ու բացահայտումները, դրանցից բխող եզրահանգումները կարող են նպաստել Տերյանի լեզվական մշակույթի առանձնահատկությունների և գրական հայերենի լեզվաքերականական իրողությունների փոխհարաբերությունների բացահայտմանը: Աշխատանքում առկա մոտեցումները, տեսական ընդհանրացումներն ու հիմնավորումները կարող են օգտակար լինել գրողի խոսքարվեստն ուսումնասիրողների, ինչպես նաև չափաձոյի լեզվի և ոճի հարցերով զբաղվողների համար:

Կատարված լեզվաոճական քննությունն իր ամբողջության մեջ հայ գրական լեզվի ուսումնասիրության բաղկացու-

ցիչ մասն է, ուստի ուսումնասիրության արդյունքները կարող են կիրառվել նաև ժամանակակից հայոց լեզվին, ոճագիտությանը նվիրված բուհական դասընթացներում և արդի հայ չափաձոյի խոսքարվեստին նվիրված աշխատանքներում:

Տերյանի չափաձոյի խոսքարվեստի առաջին համակողմանի քննությունը, կարծում ենք, տերյանագիտության մեջ, մասնավորապես բանաստեղծի խոսքարվեստի գնահատման գործում կարող է իր համեստ ու արժանի տեղը գրավել:

Оганнисян Мери Вазгеновна
ЯЗЫК И СТИЛЬ ПОЭЗИИ ВААНА ТЕРЯНА

РЕЗЮМЕ

Исследование художественного языка произведений писателя неразрывно связано с народным языком и закономерностями языка художественной литературы данной эпохи, их основными особенностями, направлениями развития и перспективами. Произведения ведущих мастеров слова определяют направление развития не только литературы, но и народного языка. Поэзия Теряна тщательно исследована, проанализирована и оценена по достоинству. Но все это сделано, однако, с литературоведческих позиций. По сей день нет цельной работы, посвященной художественному языку Теряна. Данный лексико-стилистический анализ написан с целью восполнить по мере возможности этот пробел. Впервые сделана попытка исследовать и оценить цельную систему стилистических особенностей художественного языка произведений поэта: и фонетические, и лексические, и грамматические особенности, и стилистическое значение образных, экспрессивных средств, а также их место и роль в процессе развития армянского языка.

Цель нашего исследования изучить с научной точки зрения художественный язык поэзии Теряна, выделяя те языковые особенности, которые наиболее присущи художественному языку и мышлению поэта. В связи с поставленной целью в лексико-стилистическом анализе определены следующие задачи:

1. выбор и систематизация языковых явлений поэзии Теряна,
2. выявление стилистических особенностей, характерных для художественного языка Теряна,
3. исследование стилистических особенностей на уровне фонетики, лексики, морфологии и синтаксиса, а также в системе образных, экспрессивных средств,
4. трактовка грамматических отклонений и взаимоотношения особенностей художественного языка поэзии Теряна и грамматических особенностей литературного армянского языка.

Работа состоит из введения, 4 глав со своими подглавами, выводов, списка использованной литературы.

Во введении в общих чертах представлены позиции и подходы исследования, стилистические особенности художественного языка произведений, взаимоотношения закономерностей народного языка данной эпохи и художественного языка поэта, а также развитие языка Теряна.

Первая глава лексико-стилистического анализа посвящена стилистическим особенностям фонетики. Как в любой поэтической речи, так и в лирике Теряна фонетические особенности имеют важное стилистическое значение. Поэтическая речь Теряна отличается исключительной мелодичностью и напевностью, что обусловлено искусным и целесообразным использованием созвучных слов, аллитерации, ассонанса и различных рифм. Поэт, придающий особое значение фонетическому богатству поэзии, занимает свое непревзойденное место в области фонетической стилистики. Терян привнес в

поэтическое искусство много фонетических признаков, сделал целенаправленным стилистико-экспрессивное использование фонем, превратил аллитерацию и ассонанс в важные составляющие создания художественного образа, расширил сферу стилизации согласных.

Во второй главе рассматриваются стилистические особенности лексики. Терян умело использовал разные стилистические пласты лексики армянского литературного языка, многочисленные возможности значения и использования слов. Один из факторов, обуславливающих самобытность поэзии Теряна – искусство выбора слов, которое ярко проявляется в своеобразном лексико-стилистическом использовании общеупотребимых слов (слов, имеющих обычное применение). Наряду со стилистически тонкими значениями общеупотребимых слов, своеобразно используются также слова неиспользуемой лексики. В лексике Теряна народные и диалектные слова, сопоставления, фразеологизмы выделяются удивительной образностью определения вещей и явлений.

Целью третьей главы является выявление стилистической ценности грамматических явлений. Своеобразное использование существительного, глагола, местоимения, а также других частей речи обогащает художественный язык Теряна многочисленными стилистическими и экспрессивными оттенками, наделяет его лаконичностью, многосторонностью и другими признаками. Поэт искусно использует стилистические возможности морфологии, одновременно способствуя стандартизации некоторых грамматических явлений.

Четвертая глава посвящена особенностям системы изобразительных средств. В художественном языке поэта наиболее часто встречаются стилистические приемы использования таких изобразительных средств, как эпитет, сравнение, метафора, символ, олицетворение, а из экспрессивных средств наиболее часто используются риторические обороты, повтор, противопоставление, инверсия. Образность — одно из главных достоинств художественного языка Тереяна, один из факторов, обуславливающих самобытность его стиля. Именно благодаря исследованию образности и выявляется умение поэта искусно обогащать язык и создавать художественный образ.

Лексико-стилистический анализ завершается выводами, обобщающими результаты проведенного исследования.

Meri V. Hovhannisyan
LANGUAGE AND STYLE OF VAHAN TERYAN POETRY

REZUME

It is indisputable that the study of speech art of the writer's creative work is closely related to the period of regularities of both national and fiction languages. It touches upon the main features, ways and prospects of their development. On the one hand, works of the leading speech masters specify not only the development tendencies of literature, but also the national language. On the other hand, it is not enough to study thoroughly the period, literary trend the writer followed, type and genre of the writer's creative work.

It is necessary to study the language and the style of the writer. To study the speech art of the writer's work means to introduce the individuality, which is specific to the author, to identify the peculiarities of the writer's style having the literary language as a starting point.

Taking into consideration the above mentioned perceptions on speech art of artistic work, we have tried to identify linguo-stylistic peculiarities of V. Terian's poetry's speech art. It is much spoken and written about Terian's folklore. The writer's poetry has been thoroughly studied, analyzed and evaluated as granted. All those studies have been done purely through literary aspect. There are no complete, comprehensive works on Terian's speech art. This linguo-stylistic analysis is to fill the gap. This is the first attempt to study and evaluate the complete system of poet's verse features - phonetic, vocabulary, grammatical realities, imaging, stylistic value

of expressive means, their place and role in the process of Armenian language elaboration and development.

The aim of our study is to elucidate scientifically the speech art of Terian's verse, stressing those linguistic realities, which are more typical to the poet's speech art and thinking. The linguo-stylistic analysis touches the below mentioned tasks:

1. selection and systematization of linguistic facts of Terian's poetry,
2. discovery of linguo-stylistic realities typical to Terian's speech art,
3. study of linguo-stylistic realities on the phonetic, lexical, morphological and syntactic levels and the systems of imaging, expressive means,
4. interpretation of relationship to peculiarities of Terian's poetry's speech art and linguo-grammatical realities of literary Armenian language, grammatical deviations.

The main subject of the study is Terian's poetry with its full aspect. The scientific novelty of this linguo-stylistic analysis is the comprehensive review of Terian's poetry's speech art. The work consists of introduction, 4 chapters with their subsections, conclusion, lists of the used literature and acronyms.

The Introduction touches upon not only the approaches and starting points of the study, but also the components forming linguo-stylistic peculiarities of the speech art of the fiction, relations between national and fiction languages of the period, as well as the poet's language development. The actuality, scientific novelty, theoretical and practical significance of the study are parallel to the motivation for the choice of the topic.

The first chapter of the linguo-stylistic analysis touches upon the linguo-stylistic peculiarities of phonetic realities. In general as in poetic speech, phonetic realities also have stylistic significant value in Terian's lyrics. The poet's verse is featured by exclusive musicality and euphony, which are harmonized with similar-sounding words, assonance, consonant, with skilful usage of rhyming and rhythm. The poet, who gave special importance to the phonetic assets in poetry, has his unsurpassed place in the field of phonetic stylistics. Terian, who imported many phonetic features in poetical art, made various stylistic-expressive usages of sounds purposeful, the assonances and consonants became important components to create artistic view, enlarge the stylistic field of consonants. The mentioned linguistic realities were based on literary tradition, features of Armenian language and Terian's linguo-intellectuality.

The second chapter deals with the stylistic features of vocabulary realities. Terian was very skilful to apply various opportunities of different stylistic layers of Armenian literary language vocabulary, word meaning and their usage. The poet's speech art originality is the word-selection art, obviously reflected in the meaning-stylistic specific usage of cooperative words. Parallel to stylistic delicate sense of cooperative words, terms of non-active word-layers also get peculiar display. Ethno-verbal and dialectical words, comparisons, phrases which are not specially popularized in Terian's speech, characterize amazing figurativeness of things and phenomena. Ethno-verbal and dialectical words which have their suitable verbal place create the sonority of the paragraph, the rhyme, and the whole poem.

Archaism and barbarism are characterized on the basis of stylistic-expressive usage.

The third chapter aims to identify the stylistic value of grammatical realities: noun, verb, pronoun, as well as other parts of speech usage enrich Terian's speech with stylistic and expressive nuances, endow with conciseness, diversity and other characteristics. The poet skillfully used stylistic features given by morphology, at the same time contributing to monotony of a number of grammatical realities. Stylistic significant value has also syntactic realities, different types of sentence structure, ellipsis, etc., which make the poetic speech original and expressive.

The fourth chapter deals with the peculiarities of figurative system. Terian used the following figurative means-epithet, comparison, metaphor, symbol, impersonation. The poet also used oratorical phrase, repetition, opposition, inversion and other stylistic means. Figurativeness is one of the main virtues of Terian's speech, one of the factors of his speech art's originality, the study of which proves the great ability and the skill of the poet to enrich his speech and create fiction image.

The linguo-stylistic analysis is completed with conclusions, which summarizes the results of the carried out work.

**ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ**

ՄԵՐԻ ՎԱՋԳԵՆԻ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

**ՎԱՀԱՆ ՏԵՐՅԱՆԻ ՉԱՓԱԾՈՅԻ
ԼԵԶՈՒՆ ԵՎ ՈՃԸ**

Համակարգչային ձևավորումը՝ Կ. Չալաբյանի
Կազմի ձևավորումը՝ Է. Պողոսյանի
Հրատ. սրբագրումը՝ Լ. Հովհաննիսյանի

*Գրքի շապիկին Վահան Տերյանի դիմանկարն է
(նկարիչ՝ Մարտիրոս Սարյան, 1920 թ.):*

Տպագրված է «Time to Print» օպերատիվ տպագրությունների սրահում,
ք. Երևան, Խանջյան 15/55:

Ստորագրված է տպագրության՝ 12.07.2019:
Չափսը՝ 60x84^{1/16}: Տպ. մամուլը՝ 18,5 + 8 էջ ներդիր:
Տպաքանակը՝ 100:

ԵՊՀ հրատարակչություն
ք. Երևան, 0025, Ալեք Մանուկյան 1
www.publishing.y-su.am